

ІНСТРУМЕНТИ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ТА РОЗВИТКУ

Досліджено типи інноваційних моделей розвитку економіки. Визначено основні чинники економічного розвитку. З'ясовано чинники залучення приватних інвестицій у розвиток економіки зарубіжних країн, а також те, що найбільш придатною в умовах трансформації економіки України є комбінована стратегія стимулювання економічного зростання та розвитку.

Ключові слова: стратегія стимулювання економічного зростання, інвестиційний попит, внутрішній збут продукції, інструменти та важелі бюджетної політики.

In the article the types of innovative models of economic development. The main factors of economic development. The factors of attracting private investment in economic development abroad. Most suitable in terms of transformation of the economy of Ukraine is combined strategy to stimulate economic growth and development.

Key words: strategy to stimulate economic growth, investment demand, internal marketing, tools and instruments of fiscal policy.

Сучасна держава, окрім виконання своїх безпосередніх владних і соціальних функцій, несе відповідальність за ефективне функціонування всього комплексу відносин ринкової економіки країни. Тому засобами бюджетно-податкової політики здійснюється стимулювання та регулювання економічного розвитку, формування структури ринку факторів виробництва, товарів і послуг. Отже, державний бюджет розглядається не лише як кошторис надходжень і витрат, а насамперед як засіб забезпечення макроекономічного збалансування та економічного зростання, фінансовий план, який, серед іншого, передбачає відтворення умов для власного фінансування в довгостроковому періоді. Інакше кажучи, бюджетні ресурси повинні розглядатися як невід'ємна частина системи суспільного відтворення.

Особливо гостро стоїть проблема регулювання інвестиційної діяльності в країнах з перехідною економікою у зв'язку з обмеженістю фінансових ресурсів, нецільовим їх використанням, організаційними негараздами.

Мета статті – розкрити теоретико-методологічні засади фінансово-бюджетної політики економічного розвитку.

Зростання виробництва неможливе без оновлення засобів праці, нарощування темпів інвестицій в усі сфери діяльності незалежно від форми власності за обов'язкового впливу держави на даний процес. Ступінь цього впливу згідно з економічною теорією може визначатися за двома протилежними

підходами. Перший характеризується активними заходами – держава бере на себе основні функції інвестора в частині забезпечення фінансовими, матеріально-технічними ресурсами, їх цільового використання, координації діяльності, а також розподіл та подальше використання доходів від інвестицій. За другим підходом інвесторам надається свобода інвестиційної діяльності – вибору галузей економіки та підприємств, умов інвестування та отримання доходів. Державний вплив у цьому випадку забезпечується економічними засобами – макроекономічними регуляторами (податками, кредитними ставками, амортизаційними відрахуваннями, а також певними обмеженнями та навіть субсидіями).

Ефективність інвестиційного розвитку в умовах високих технологій визначальною мірою залежить не тільки від успішної діяльності науки, а й від плідної співпраці, взаємодії, державної координації науки і виробництва, формування колективної системи створення і використання знань, інтелектуального капіталу. Інноваційний тип розвитку розширеного відтворення передбачає поряд з постійним оновленням технічного забезпечення виробництва також розширене відтворення високоінтелектуального наукового потенціалу та висококваліфікованої робочої сили. Такий характер відтворення зумовлює підвищення продуктивності праці, зростання обсягів випуску товарів і послуг, ВВП, підвищення конкурентоспроможності економіки, тобто формує інноваційну модель економічного зростання на основі активного використання знань (табл. 1).

Таблиця 1

Типи інноваційних моделей розвитку економіки

<i>Країни</i>	<i>Тип моделі</i>	<i>Характерні риси моделі</i>
США, Великобританія, Франція	Реалізація великомасштабних цільових проєктів	Координує усі стадії розробки та впровадження науково-виробничого циклу
ФРН, Швеція, Швейцарія	Розширене використання нововведень	Сприяння інноваціям, раціоналізація структури економіки
Японія, Південна Корея	Стимулювання нововведень на базі розвитку інноваційної інфраструктури	Координація діяльності науки і техніки, формування сприйняття виробництвом досягнень НТП

Деталізація характерних ознак моделей зумовила вирізнення науковцями й інших моделей інноваційного розвитку: активної дифузії інновацій, державної підтримки інноваційних форм, загального інноваційного середовища, міжгалузевих науково-технічних комплексів, світового співробітництва, моделі країн СНД.

Підводячи підсумок дослідженням теорії і методології, організації державного регулювання інвестиційної діяльності, формування інвестиційної привабливості країн для іноземних інвесторів, слід відзначити загальні тенденції та стан цього процесу в економічно розвинутих країнах. Інноваційна політика цих країн, отримані й закріплені в подальшому інноваційні зрушення сприяли переходу до формування

постіндустріального суспільства, що розпочалося в середині минулого століття на основі використання досягнень НТП, високих темпів економічного зростання, розвитку та використання інтелектуального потенціалу. Уряди зазначених країн вдало використали наукові розробки, забезпечили їх впровадження, а бізнесові структури вміло зреагували на необхідність технологічних змін, участь у процесах досягнення загальнодержавних цілей – конкурентоспроможності економіки на внутрішньому і зовнішньому ринках, зростання власного і державного доходу, отримання переваг, вирішення основних економічних проблем (що виробляти, як виробляти, для кого виробляти), забезпечення ефективності, справедливості, сприяння макроекономічній стабільності та зростанню.

Глобалізаційні процеси нині охопили практично всі країни світу. Залежно від ступеня розвитку і динаміки інноваційної сфери, науки, наукомістких виробництв визначаються можливості стійкого економічного зростання та встановлюються межі між багатими і бідними, розвинутими і відсталими країнами. Світовий обсяг ринку продукції і послуг високих технологій щорічно складає понад 3 трлн дол. США, який більш ніж на 30 % формують США, майже на 30 % – Японія, частка України на цьому ринку дорівнює близько 1 – 1,5 %. Досвід розвинутих країн світу свідчить, що в структурі інновацій майже 60 % становлять ті інновації, що забезпечують прорив випуску товарів і послуг, як правило, на світовому ринку або належать до значних технологічних досягнень [1, с. 6].

Основними чинниками економічного розвитку слід визнати досконалість інвестиційної політики та ефективність використання інвестицій. Для цього в розвинутих країнах створена розширена система пільг і стимулів інвестиційної діяльності. Значного поширення набув податковий кредит шляхом зниження оподаткованого прибутку на суму інвестицій для придбання нової техніки і технологій, що забезпечує прискорене оновлення виробничого апарату.

Заслужують на увагу використовувані державою методи непрямого впливу на інвестиційну діяльність: дешеве кредитування, податкове регулювання, амортизаційна політика, роздержавлення і приватизація, державний лізинг, ліцензування і квотування, антимонопольне регулювання, стандартизація, що реалізується державними інститутами на правах учасника інвестиційного процесу.

Для підтримки і розвитку національного виробництва, експорту національних товарів, перешкодження вивозу капіталу та залучення іноземного капіталу держави широко використовують політику протекціонізму – запровадження високих митних ставок на імпортні товари, податків на іноземні інвестиції, обмеження або заборону на ввезення окремих товарів.

Розвинуті держави грошово-кредитним регулюванням залежно від стану економіки здійснюють кредитну експансію (в період економічного спаду) або кредитну рестрикцію (для стримування інвестиційної активності). Також використовуються засоби на фондовому ринку, регулювання норми обов'язкових або мінімальних резервів.

Пряма підтримка державою високого рівня та інтенсивності інвестиційних процесів за кордоном вважається вирішальною умовою активізації розвитку, структурної перебудови, що дає конкретні результати, забезпечує стабільні темпи економічного зростання. Наочно це простежується на прикладі країн Америки, Південно-Східної Азії, Європи, в яких розроблено національну інвестиційну політику, визначено головні пріоритети розвитку та запроваджено пряме кредитування національної економіки. Зазначені принципіальні умови активізації розвитку були обов'язковими для всіх країн незалежно від високих темпів зростання (Японія, Корея, Китай) чи дещо нижчих (Філіппіни, Індія, Пакистан). Прикладом може слугувати Японія, де за минуле десятиліття було розроблено і реалізовано шість великих проектів стимулювання прискорення розвитку економіки, передусім у суспільному секторі. Основою фінансових ресурсів були кошти на державні і муніципальні капіталовкладення та урядові кредити. Виділені кошти в 1995 р. у сумі 135 млрд дол США були безвідсотковими зі скороченням облікової ставки, з різними пільгами, різними формами підтримки інвестиційних проектів. Критеріями для прийняття рішення про централізовану і пряму державну підтримку виступили орієнтація проектів на стимулювання зростання внутрішнього попиту, сприяння структурним реформам національної економіки, залучення іноземних інвестицій, розвиток інноваційних технологій.

Важливим чинником залучення приватних інвестицій у розвиток економіки зарубіжних країн була відсутність високого рівня інфляції. У цілому для формування сприятливого інвестиційного середовища необхідний комплекс умов – соціально-політична стабільність, декриміналізація ділового життя, раціональна система державного регулювання економіки, обґрунтована податкова політика.

Інвестиційно-інноваційний процес – складна система взаємодії державної економічної політики, фундаментальних досліджень, дослідно-конструкторських і експериментальних робіт, виробництв, розгалуженої мережі економічних зв'язків та іноземного капіталу; до цього процесу активно залучається держава, її кредитно-фінансові установи, інвестиційно-інноваційні компанії та фірми, всілякі фонди, діяльність яких координується інституціональними та ринковими засобами [4, с. 276].

Наукові результати дослідження досвіду регулювання інвестиційної діяльності в країнах сучасного ринкового господарства, формування інвестиційної привабливості економіки дають можливість стверджувати, що основою цього процесу є визначення пріоритетів вкладання інвестицій у галузі, напрями розвитку, що можуть забезпечити розширене відтворення капіталу, найскорішу віддачу, підвищення життєвого рівня народу.

Кількість завдань, які вирішуються урядами у процесі регулювання економіки, визначаються як загальними закономірностями функціонування сучасних ринкових систем, так і конкретними суспільними потребами та умовами певної країни. Стосовно сучасної України в цьому аспекті можна виокремити три узагальнені завдання:

- 1) забезпечення стійкого економічного зростання як основи підвищення добробуту і соціального розвитку населення;
- 2) ефективне перетворення економічної системи країни з метою підвищення результативності та гнучкості її інститутів;
- 3) захист національних інтересів у зовнішньоекономічних відносинах.

У цьому контексті визначальним є те, що трансформаційний процес в Україні, незважаючи на її офіційний статус країни з ринковою економікою, не можна вважати повністю завершеним, адже економіка не досягла рівня передкризового розвитку та більшість фундаментальних перетворень не набула ринкового характеру (наприклад, не розвинуті ринкова та фінансова інфраструктури, ринкові механізми переливу капіталу). Тому перелічені завдання державного регулювання доволі тісно переплітаються довкола стрижневої проблеми – стратегії і тактики перетворення (трансформації) економічної системи країни. В Україні економічне зростання є першочерговою умовою подальшого розвитку. Отже, парадигма регулювання економіки зміщується в напрямі саме стимулювання зростання.

Для вирішення окреслених завдань необхідна цілісна загальнонаціональна економічна політика, формування і реалізація якої потребує: конструювання і вдосконалення державних інститутів, що впливають на економічні інтереси суб'єктів господарювання; використання адекватних інструментів для стимулювання розвитку в особливо значущих для суспільства напрямках. Сучасність диктує вимоги до такої політики – це інноваційна орієнтація, яка потребує значної уваги до заходів державної підтримки у сфері науки, освіти, інноваційного підприємництва. У процесі просування до практично повної відкритості економіки України глобальному світові особливої ваги набувають і зовнішньоекономічні аспекти державного регулювання [3, с. 145].

Відображаючи конкретну спрямованість бюджетних відносин на вирішення економічних і соціальних завдань на певному етапі розвитку держави, через бюджетний механізм здійснюється практична реалізація бюджетної політики в державі з використанням низки важелів та інструментів.

Спираючись на бюджетну політику уряду та норми бюджетно-податкового права, бюджетний механізм забезпечує реалізацію тактичних завдань і стратегії соціально-економічного розвитку країни. Бюджетний механізм у цілому – це сукупність форм, методів, важелів та інструментів використання державного бюджету для впливу на соціальний та економічний розвиток.

Важіль тут розглядається як засіб впливу, яким можна сприяти розвитку чого-небудь, підсилити діяльність кого-, чого-небудь. Таким чином, важелі є підтримуючими та підсилюючими елементами в конструкції бюджетного механізму та виконують важливу функцію – надають дії фінансовим інструментам, підсилюють, коригують і регулюють їхню силу й інтенсивність.

Як випливає із тлумачення поняття “важіль”, важелі бюджетної політики нерозривно пов'язані з бюджетними інструментами та без них втрачають сенс. Учені виокремлюють різні види важелів залежно від мети дослідження: стимули,

санкції, норми, нормативи, умови і порядок формування доходів, нагромаджень, фондів, умови і принципи фінансування і кредитування.

Важливим є те, що конструкцію бюджетного механізму, яка приводиться в дію шляхом установлення кількісних параметрів кожного його елемента, тобто визначення ставок і норм, обсягу фінансових ресурсів, рівня витрат тощо, можна змінити, адже кількісні параметри та різноманітні способи їх визначення є найбільш мобільною частиною механізму. Тому важелі бюджетної політики підлягають відносно швидкому коригуванню. Унаслідок здатності важелів чітко реагувати на зміни умов і завдань, які стоять перед суспільством, на особливості поточних обставин в економіці і соціальній сфері країни, виникає можливість оперативного коригування важелів і вільного маніпулювання ними, що може призвести до неоднозначних результатів. У зв'язку з цим при підготовці нових заходів стимулювання економічного зростання необхідно здійснювати аналіз потенційних вигід і можливих негативних наслідків використання інструментів і важелів бюджетної політики.

Інструменти бюджетної політики відносять до фінансових інструментів. Вони впливають на процес мобілізації коштів до бюджету та напрямки і форми бюджетних видатків, які або створюються з метою регулювання певних процесів, або містять у собі відповідну регулюючу дію. Інакше кажучи, інструменти бюджетної політики впливають на економічні процеси країни: політику податкових доходів уряду (податкові інструменти), політику видатків уряду (бюджетні трансферти і видатки). Водночас їх дієвість залежить від таких чинників: обсягів відповідних грошових потоків, напрямів їх руху та відповідного механізму функціонування фінансових інструментів, враховуючи набір важелів. Таким чином, регулюючі дії фінансових інструментів мають кількісні (обсяг грошового потоку) і якісні (дієвість, реальність фінансового інструменту) обмеження чи стимули, комбінуючи які та застосовуючи певні важелі бюджетної політики, держава може стимулювати економічне зростання.

У бюджетній практиці використовуються різноманітні інструменти регулювання (здійснення державних інвестицій, реалізація державних цільових програм, субсидування та дотування суб'єктів господарювання, окремих територій, формування і розподіл державних замовлень, державні закупівлі) та відповідні важелі (стимули, санкції та ін.) [6, с. 78].

Фінансові важелі бюджетної політики (ставки податків, процентні ставки, штрафні санкції, система стимулів учасників бюджетних відносин у досягненні конкретних суспільно корисних результатів, які переважно є кількісно визначеними) мають правове закріплення.

Наукою доведено, що бюджетна та податкова політика держави можуть впливати як на сукупний попит, так і на сукупну пропозицію (випуск). Даний аспект впливу має довгострокові наслідки. На практиці процес мультиплікації видатків держави (тобто багатократне розширення виробництва, ініційоване початковою зміною витрат) здійснюється впродовж тривалого часу і належить

скоріше до середньострокового, ніж до короткострокового періоду економічної динаміки, оскільки пов'язаний з цілою низкою циклів розширення виробництва у відповідь на збільшення сукупного попиту.

У зазначеному аспекті можна вести мову як про короткострокові, так і про довгострокові наслідки податкового стимулювання інвестицій з позиції як зростання інвестиційної складової сукупного попиту, так і розширення сукупної пропозиції (обсягів випуску), що є результатом збільшення запасу капіталу в економіці. Зазначені наслідки нерозривно пов'язані між собою.

Бюджетний механізм як компонент загального фінансового механізму, де формуються певні “правила гри” на макрорівні, існує не ізольовано, а в межах чинних законів, правил тощо. Ці закони і правила створюються в державі та формують економічний режим, який включає елементи державного законодавства, визначає сфери пільгового оподаткування, тобто створює юридичну та інституціональну базу бюджетного механізму. Суб'єкти економічної діяльності будь-якої форми власності і форми господарювання, організації виробництва змушені підкорятися цим правилам. Якщо є суперечності взаємодії, то виникає певна форма протесту проти неефективної державної політики, реальними проявами якої є згорання діяльності, переведення її у тінюву або вивезення (“втеча”) капіталу за кордон. Отже, у загальному розумінні бюджетний механізм є інструментом приведення бюджетної системи у відповідність до зовнішнього середовища, що постійно змінюється, через застосування певних форм і методів бюджетного регулювання. У цьому аспекті він має адаптивний характер.

Тобто необхідне створення ефективних норм і правил (обмежень), які б уможливили стримування свавілля влади та боротьбу з корупцією. Це потребує розвитку ефективних форм суспільного контролю за функціонуванням як державних і місцевих органів управління, так і приватного сектора економіки.

У вузькому розумінні фіскальна політика як активна складова бюджетної політики розглядається як політика регулювання рівня економічної активності шляхом зміни державних видатків і оподаткування. Фіскальна політика є елементом стабілізаційної політики в аспекті підтримки доходу (випуску) на рівні, близькому до потенційного в країні (максимально можливого за даних умов) через стимулювання сукупного попиту. Розгляд цього питання фокусує увагу на необхідності дещо ширшого аналізу врахування довгострокових наслідків фіскальної політики в межах більш загальної проблеми – співвідношення динаміки ролі державних видатків у ВВП і темпів економічного зростання [7, с. 7].

Впливаючи на величину сукупного попиту, держава коригує рівноважний обсяг доходу (випуску) в економіці в короткостроковому періоді.

Фіскальна політика в широкому розумінні включає заходи щодо зміни державних видатків G податків T , трансфертів приватному сектору F , платежів з державного боргу N , спрямованих на зміну обсягів випуску з метою досягнення повної зайнятості, внутрішньої і зовнішньої рівноваги, збалансованого та неінфляційного зростання. Перелічені заходи фіскальної політики призводять до зміни стану державного бюджету, що може бути представлено формулою:

$$BD = G + N + F - T, \quad \text{де } BD - \text{бюджетний дефіцит.}$$

Інструментами фіскальної політики найчастіше виступають державні видатки, закупівлі, податки, трансферти. Фіскальна політика значною мірою визначається діями законодавчої і виконавчої гілок влади, тому залежить від політичного клімату в країні. У коротко- і довгостроковому періодах фіскальна політика спрямована перш за все на макроекономічну стабілізацію. Це досягається шляхом впливу заходів бюджетної політики на регулювання сукупного попиту. Динаміка попиту у свою чергу стимулює зміни рівня доходу (обсягу випуску) в економіці.

Напрямок змін в економіці залежить від використання одного з двох типів бюджетної політики: стимулюючої (експансіоністської); стримуючої (рестриктивної).

Характер процесу впливу на економіку визначається використанням одного з двох таких типів бюджетної політики: дискреційної, недискреційної.

Дискреційною є політика, яка передбачає використання урядом заходів впливу відповідно до кожного конкретного випадку. Недискреційною є політика, за якої уряд чітко дотримується вже вироблених норм і правил. До недискреційної політики відносять дію так званих вбудованих або автоматичних, стабілізаторів, які згладжують коливання в економіці. До них належать державні трансферти (допомога по безробіттю, малозабезпеченим сім'ям), пропорційне і прогресивне оподаткування та ін. Недискреційна політика є політикою твердих правил, тоді як дискреційна асоціюється з максимально можливою свободою дій політиків у кожному конкретному випадку. Відмінність між цими двома видами політики доволі умовна. Дискреційну політику часто розглядають як особливий випадок правил, відповідно до яких поточні заходи політики не можуть бути обмеженням для майбутніх кроків тих, хто приймає рішення [8, с. 458].

Слід ураховувати, що одні й ті ж заходи фіскальної політики можуть мати різні наслідки в короткостроковому і довгостроковому періодах. Наприклад, у короткостроковому періоді зміни в податковій системі матимуть вплив саме на сукупний попит, тоді як у довгостроковому періоді можуть вплинути на сукупну пропозицію.

У короткостроковому періоді зниження податків, рівно як і зростання державних видатків, як правило, спрямоване на стабілізацію економіки, що переживає спад, і розраховано на доволі швидке зростання сукупного попиту. Які елементи попиту більшою мірою (споживчі витрати, інвестиції, чистий експорт) будуть задоволені і, відповідно, якою буде структура обсягу випуску, залежить від того, які види податків будуть знижуватися і як зміниться структура державних видатків. Так, зниження податку на доходи фізичних осіб прямо впливає на споживчі витрати, а наприклад, інвестиційні субсидії чи виведення з-під оподаткування прибутку, який використовується на фінансування інвестицій, може спричинити, за інших незмінних умов, зростання інвестиційних витрат.

Суттєве значення може мати тривалість періодів, упродовж яких будуть діяти нові податкові ставки, здійснюватися в нових обсягах чи за іншої структури державні видатки, оскільки це впливає на формування відповідних очікувань економічних агентів і визначає їхню поведінку стосовно змін споживчих та інвестиційних витрат.

Якщо доходи економічних агентів унаслідок зміни автономних видатків (державних закупівель, інвестицій приватного сектора) змінилися, але економічні агенти не знають точно, чи є ця зміна сталою, постійною (довгостроковою) чи тимчасовою (короткостроковою), то їхня поведінка певним чином буде змінюватися, коригуватися. Відсутність знань стосовно стабільності змін, найімовірніше, не призведе до істотних змін економічними агентами обсягу їх споживання, внаслідок чого мультиплікативне розширення доходу буде лише тимчасовим. І лише в майбутньому, коли економічні агенти остаточно скоригують свою поведінку, усвідомивши, що зміни їхнього доходу мають сталий, постійний характер, відбудеться остаточна зміна обсягу випуску в економіці.

Таким чином, в умовах невизначеності очікувань економічних агентів одноразова зміна автономних витрат чи зміна податків повільно впливає на обсяги споживання і випуску. За умови впевненості споживачів у постійності зміни видатків чи податків, тобто у стабільності бюджетної політики держави в широкому розумінні, споживання реагувало б на ці зміни відразу відповідно до довгострокової схильності до споживання. Як наслідок, вступав би в дію довгостроковий мультиплікатор витрат, отже, і рівень доходу в економіці змінювався б більшою мірою.

Таким чином, ефективність бюджетної політики значно залежить від того, як формуються очікування економічних агентів і чи приділяють політики належну увагу процесу формування цих очікувань.

Слід зважати на те, що інструменти бюджетної політики діють не відразу, а через певний проміжок часу. Внутрішній лаг бюджетної політики більш тривалий, ніж грошово-кредитної, адже рішення щодо їх застосування чи зміни приймається на основі затвердження відповідного закону парламентом. Водночас він пом'якшується дією автоматичних стабілізаторів.

Таким чином, інструменти бюджетної політики повинні мати дві спрямованості – економічну і соціальну – і можуть використовуватися для регулювання економічного зростання.

Податкові пільги, які надаються суб'єктам економічних відносин, передбачають повне або часткове звільнення від оподаткування для спрямування економічної діяльності в необхідному (пріоритетному) для суспільства напрямі, тобто пільга виконує функцію каталізатора економічного зростання (пільги для розвитку). Соціальне спрямування пільг також передбачає повне або часткове звільнення від оподаткування суб'єктів економічних відносин, але воно виконує іншу функцію – соціального захисту (пільги для захисту). Таке умовне розмежування пільг має на меті їх упорядкування [5, с. 96].

Надмірне оподаткування та використання пільг переважно для захисту пригнічує економічне зростання та розвиток, а в умовах незрілості інституційного середовища деформує принцип рівномірності оподаткування. Інша крайність – зростання пільг переважно для розвитку підвищує інвестиційний попит, водночас може згорнути трудову активність і сприяти погіршенню соціальних процесів.

Таким чином, ефективна бюджетна політика має використовувати бюджетний механізм для гармонійного впливу на економічні та соціальні процеси. Перекоси в той чи інший бік неминуче призведуть до розбалансування системи державного регулювання та негативно вплинуть на стан суспільства.

Пільгові кредити (інвестиційний податковий кредит) є каталізаторами концентрації капіталу на пріоритетних напрямках розвитку (сприяють проведенню структурної політики). Також широко використовуються заохочувальні стимули – надання державних гарантій часткового (щоб не послаблювати стимули приватних інвесторів до ефективного використання власних ресурсів) страхування ризиків (на стадії наукових та дослідних розробок).

Вплив бюджетної політики на економічне зростання підпорядкований соціально-економічній політиці, її цілям і завданням. Це означає, що бюджетна стратегія повинна реалізувати цілі загальнонаціональної стратегії соціально-економічного розвитку, використовуючи широкий арсенал засобів бюджетного механізму.

Реалії економіки України одним із першочергових загальнонаціональних пріоритетів визначають структурну перебудову економіки відповідно до світових тенденцій та розвитку технологій з формуванням у кінцевому підсумку адекватного ринкового середовища, а також фінансове забезпечення інноваційного розвитку національної економіки і створення в Україні ринку інноваційних продуктів та послуг.

В Україні не всі зазначені важелі можуть бути використані. Для розширення інструментального впливу бюджетної політики стимулювання економічного зростання переважно інтенсивного типу необхідно удосконалити нормативно-правову базу їх застосування.

Шляхом перерозподілу ВВП і валового національного доходу держава акумулює кошти в бюджеті для забезпечення розвитку країни. Бюджетна політика держави з урахуванням стратегії розвитку країни й поточного стану економіки може передбачати різні рівні перерозподілу ВВП, централізації фінансових ресурсів у бюджетній системі, пріоритетність бюджетного фінансування певних галузей та інвестиційних проектів. Державний бюджет у транзитивній економіці є головним інструментом забезпечення економічного зростання, фінансовим планом, який передбачає відтворення умов для власного фінансування у довгостроковому періоді. При цьому бюджетні ресурси мають розглядатися як невід’ємна частина загальних інвестиційних ресурсів усієї системи суспільного відтворення. Частка інвестицій в основний капітал, що здійснювалися за рахунок державного бюджету, в 2004 р. становила 9,97 млрд грн, тобто 11,2 % усіх капітальних інвестицій за джерелами фінансування. Порівняно з 2003 р. вона

зросла у 1,6 раза, а з 2002 р. – у 2,5 рази, проте залишається недостатньою для активізації інвестиційних процесів. Частка бюджетних інвестицій України в загальному обсязі інвестицій у 2005 р. становила 8 %, що не дає змоги державі активно долучатися до реалізації стратегічних завдань розвитку. Таку ж частку державних інвестицій мають Вірменія і Киргизстан, ще менше Азербайджан – 4 %. Для порівняння: у Російській Федерації держава інвестує 19 % обсягу загальних інвестицій, у Білорусі – 25 % [2, с. 98].

Доволі перспективним з позиції підвищення ефективності бюджетного інвестування може бути формування бюджету розвитку, кошти якого призначаються лише на інвестиційні цілі. Серед основних принципів формування і функціонування бюджету розвитку в Україні слід зазначити необхідність формування Фонду на середньострокову перспективу із щорічним коригуванням відповідно до державного бюджету та його функціонування на основі строкості, платності й повернення бюджетних коштів, залучених до інвестиційних проєктів. Відбір інвестиційних проєктів для фінансування за рахунок бюджету розвитку здійснюється на конкурсній основі з урахуванням суспільних інтересів. Джерелами формування бюджету розвитку мають бути кошти, одержані від приватизації державної власності, внутрішні й зовнішні запозичення на цілі інвестування, частина доходів від корпоративних прав держави. Особливу увагу слід приділяти напрямам вкладання коштів бюджету розвитку. Залежно від цього бюджет розвитку може виступати одночасно і інструментом, і важелем активізації інвестиційної та інноваційної діяльності.

Учені стверджують, що разом із кількісним економічним зростанням повинно відбутись і якісне підвищення ефективності виробництва, проте сьогодні спостерігається неадекватна світовим тенденціям інтеграція економіки України до глобалізованої економічної системи, коли за надбання економіки знань Україна розраховується доходами, отриманими від природної ренти, і таким чином потрапляє у технологічну залежність від високорозвинутих країн.

Сучасні держави демонструють досить високу інвестиційну активність. На зламі століть частка державних інвестицій коливалася у межах 4 % ВВП, причому в США вона була на рівні 3,2 – 3,6 %, у країнах ЄС – 2,3 – 4,4 %, в Японії – 7,1 – 8,7 %. У нових індустріальних країнах Азії державні інвестиції становили близько 6,1 – 7 % ВВП. В Україні державні інвестиції у 2002 р. сягали 2,3 % ВВП, у 2005 р. – лише 1,96 % ВВП. Видаткова частина зведеного бюджету за останні роки поступово зменшується: у 2000 р. вона становила 28,3 % ВВП, що перевищило лише відповідний показник Ірландії (27,7 %), та наближалася до показника США (29,3 %). В інших розвинутих країнах цей показник коливався від 36,5 % у країнах ОЄРС, до 46,7 % в Італії, 48,8 % в Австрії, 51,2 % у Франції.

Таким чином, державний бюджет потребує переорієнтації видаткової частини в інвестиційному напрямку. Проблема полягає в переорієнтації та перерозподілі бюджетних видатків, пошуку пріоритетних напрямів найефективнішого їх вкладення та стимулюванні позабюджетних джерел інвестиційної активності.

Найбільш придатною в умовах трансформації економіки України є комбінована стратегія стимулювання економічного зростання та розвитку. Вона

полягає в поєднанні активізації внутрішнього інвестиційного попиту, підвищенні внутрішнього збуту продукції українських товаровиробників з розширенням експортної активності, пошуком ніш такої експансії.

Крім того, слід розширити застосування інструментів і важелів впливу держави на стримування односторонньої експортної орієнтації розвитку, за якої експортний сектор перетворюється на відносно сприятливий “оазис” конкурентоздатної національної економіки, що включає: автономні, самодостатні сировинні сектори, простір розширення яких знаходиться за межами національної економіки; наукові розробки, що реалізуються за кордоном; окремі відособлені переробні підприємства. Перекоси та негативні наслідки такого розвитку в умовах зміни кон’юнктури світових сировинних ринків наочно демонструє сучасна економіка України.

Інструменти та важелі бюджетної політики мають бути спрямовані на перерозподіл ресурсів у потенційно перспективні напрями та стимулювання інвестицій у пов’язані з ними галузі. Акцент має робитися на партнерстві (у широкому розумінні) держави і бізнесу, на пошуку і реалізації взаємовигідних варіантів розвитку національної економіки, тобто на узгодженні інтересів держави, бізнесу і домогосподарств.

Література:

1. *Абалкин Л.* Роль государства в становлении и регулировании рыночной экономики / Л. Абалкин // Вопросы экономики. – 1997. – № 6. – С. 4–12.
2. *Балацкий Е. В.* Анализ влияния налоговой нагрузки на экономический рост с помощью производственно-институциональных функций / Е. В. Балацкий // Проблемы прогнозирования. – 2003. – № 2. – С. 88–105.
3. *Білорус О. Г.* Глобалізація і національна стратегія / О. Г. Білорус. – К. : ВО “Батьківщина” 2001. – 300 с.
4. *Державне управління в Україні: централізація і децентралізація : монографія / відп. ред. проф. Н. Нижник.* – К. : Вид-во УАДУ, 1997. – 448 с.
5. *Кудряшов В. П.* Податкове стимулювання та його інструменти / В. П. Кудряшов // Наукові праці НДФІ. – 2004. – № 6. – С. 96.
6. *Мельник В. М.* Оподаткування: наукове обґрунтування та організація процесу : монографія / В. М. Мельник. – К. : Комп’ютерпрес, 2006. – 277 с.
7. *Соколовська А. М.* Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки / А. М. Соколовська // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 4–12.
8. *Чухно А. А.* Твори : у 3 т. / А. А. Чухно / НАН України ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка ; Наук.-дослід. фін. ін-т при М-ві фін. України. –
Т. 1 : Становлення і розвиток ринкової економіки. – К., 2006. – 592 с.
Т. 2 : Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика. – К., 2006. – 512 с.
Т. 3: Становлення еволюційної парадигми економічної теорії. – К., 2007. – 712 с.

Надійшла до редколегії 17.01.2013 р.